

*„Új könyvtár virul itt,
tele rendbe rakott tudománnyal.
Fontos, hogy mindent nyitva találj odabent.”*

Tudomány és kutatás a Klimo Könyvtárban

Pécs, 2016

A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 13.

*„Új könyvtár virul itt, tele rendbe rakott tudománnyal.
Fontos, hogy mindent nyitva találj odabent.”*

TUDOMÁNY ÉS KUTATÁS
A 240 ÉVES KLIMO KÖNYVTÁRBAN

A 2014. október 16–17-én rendezett jubileumi
tudományos konferencia tanulmányai

Szerkesztette:
Dezső Krisztina – Molnár Dávid – Schmelczer-Pohánka Éva

Pécs, 2016

A kötet megjelenését támogatta:

Pécsi Egyházmegye

Pécsi Tudományegyetem

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont

Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont

Borítóterv: Gergely Zsuzsanna

Olvasószerkesztő: Fekete Ágnes

Kiadja a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont
és a Pécsi Egyházmegye.

Felelős kiadó: Dr. Fischerné Dr. Dárdai Ágnes és Dr. Udvardy György

Nyomdai előkészítés: Virágmandula Kft.

Felelős vezető: a Kft. ügyvezetője
www.mandulavirag.hu

ISBN (print): 978-963-429-059-9

ISBN (pdf): 978-963-429-063-6

ISBN (epub): 978-963-429-060-5

ISBN (mobi): 978-963-429-061-2

ISBN (html): 978-963-429-062-9

ISSN: 1587-5202

© Szerkesztők és szerzők

© Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont

© Pécsi Egyházmegye

TARTALOMJEGYZÉK

Ajánló (Dr. Fischerné Dr. Dárdai Ágnes).....	7
Köszöntő (Dr. Udvardy György)	9
KÖNYVTÁRTÖRTÉNET – A PÉCSI KÖNYVKULTÚRA A 18–19. SZÁZADBAN.....	11
Monok István: A könyvtárak nyilvánossága a 16–18. században.....	13
Schmelcz-Pohánka Éva: „Mennyire szép odabent! Mily nagy a hírneve kint!” A pécsi püspöki bibliotéka alapításának korabeli ismertetései és recepciói.....	25
H. Simon Katalin: A Szombathelyi Püspökség szerepvállalása Szombathely kulturális életében a 18. század végén.....	47
Kocsis Éva: Mátyás Flórián kutatásai és könyvtára Pécsen.....	61
Gergely Zsuzsanna: Illustrationes – Régi könyves metszetgyűjtemény	89
OKTATÁS- ÉS MŰVELŐDÉSTÖRTÉNET	97
F. Dárdai Ágnes: Pécsi vonatkozású történelemtankönyvek a Pécsi Püspöki Joglyceumban (1865–1922).....	99
Egyed Emese: A fegyelmezett világ munkása. Daniele Concina a színjátszás veszedelméről.....	113
Boda Miklós: Az Erzsébet Tudományegyetem Könyvtára Balogh Károly (1879–1944) irodalomtörténész és műfordító életében....	129
JOG- ÉS HADTÖRTÉNET.....	147
Kiss Gábor: A 19–20. század kánonjogi műveltsége Pécsen	149
Pókecz Kovács Attila: Huszty István <i>Jurisprudentia Practicájának</i> hatása a 18. századi jogi oktatásra.....	163
Tegzes Ferenc: A <i>Világháború Heti Postája</i> képanyaga. Egy újabb érték a Klimó Könyvtár kincses ládjából.....	177
IRODALOMTUDOMÁNY.....	199
Maczák Ibolya: A méhkirálynő édes uralma. Esterházy Krisztina Jozefa felett mondott temetési beszéd a Klimó Könyvtárban.....	201
Nagy Imre: Az Olvasó, a Cenzor, a Könyvek és „egy gonosz lelkű Pap” (Szerzői szerepek Alexovics Vazul A ‘Könyvek’ Szabados Olvasásáról című könyvében)	209
Hartvig Gabriella – Jankovits László: A bárd és a magyarok. Michael Denis <i>Protepticónja</i> a Klimó Könyvtárban.....	217
A KLIMO KÖNYVTÁR TÖRTÉNETÉHEZ KAPCSOLHATÓ SZEMÉLYEK	243
Borsy Judit: Koller József nagyprépost francia kapcsolatai. Francia levelek a Klimó Könyvtárban.....	245

Hencz Enikő: Mit ajánlhatott Dobai Székely Sámuel Klimó György pécsi püspöknek? Dobai Székely Sámuel könyvtárának kínálata.....	267
T. Papp Zsófia: Agyich István kéziratos versei a Klimó Könyvtárban. <i>Ille vir est, quem Phoebus amat, cui Pallas amica est</i>	277
TÖRTÉNETTUDOMÁNY.....	321
Nagy János: Baranya vármegye követei az 1751. évi országgyűlésen	323
Vitári-Weber Adrienn: Egy főpapi magángyűjteménytől a (nyilvános) múzeum felé. A pécsi püspöki könyvtár numizmatikai gyűjteménye a kezdetektől 1918-ig	335
A KÖTET SZERZŐI.....	385

Történettudomány

Baranya vármegye követei az 1751. évi országgyűlésen

A 18. századdal foglalkozó politikatörténet-írás mindez idáig kevés teret szentelt – az országgyűlések gazdag irodalma mellett – a vármegyei politika vizsgálatának. A hagyományos intézménytörténeti irodalom (Salamon Ferenc, Marczali Henrik, Eckhart Ferenc, Ember Győző stb.) megelégedett a diéták eseménytörténetének felvázolásával.¹ Újabban Szijártó István kutatásai mutattak rá arra a politika- és társadalomtörténeti folyamatra, amelynek során a jómódú középbirtokos nemesesség emancipálódik a főnemesség hatalma alól, és a 18. század közepére egyre inkább átveszi a vezetést a rendi politika fórumain, először a vármegyében, majd az országgyűlésen.² Felmerül a kérdés, hogy a fent vázolt folyamat milyen területi eltéréseket és helyi jellegzetességeket mutat az egyes vármegyékben az 1751. évi diéta időszakában.

Baranya vármegye példáján – egy, a Klimó Könyvtárban található kéziratos országgyűlési napló és a Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltárában található vármegyei országgyűlési vonatkozású iratok segítségével – láthatóvá válhat ennek a folyamatnak egy helyi változata.³ Tanulmányomban a baranyai követküldési gyakorlat jellegzetességeit emelem ki, és összevetem más vármegyei példákkal, hogy a feltárt adatok beilleszthetők legyenek egy országos fejlődésmentbe. Elemzésem középpontjában a vármegye követutasítása és az ekkor összeállított sérelmi listája áll, amelyet majd néhány ponton ki kell egészíteni a naplóra és a jelentésekre való utalásokkal is.

Az 1751. évi országgyűlést több tekintetben korszakváltónak lehet tartani a magyar rendiség történetében. E méltatlanul elfeledett diéta idején került először a 18. században a pénzügyi kérdés a rendek és az uralkodó közötti konfliktus középpontjába, főként az adóösszeg körüli viták és a kereskedelemügyi sérelmek tárgyalása révén. Mária Terézia ugyanekkor több, a rendi kiváltságokat sértő politikai lépést is tett. Először is újabb szabad királyi városi privilégiumokat akart becikkelyeztetni (Győr, Komárom, Újvidék, Zombor), és indigenák (külföldiek) rendekhez való tartozását igyekezett törvénybe iktatni a rendek ellenállása dacára.

Baranya vármegye rendjei február 15-én tartott közgyűlésükön határoztak arról, hogy a korábbi követutasítás pontjaiból összeállítanak egy helyi jellegű problémákat részletező sérelmi listát, majd március 15-én egy ennél jóval bővebb (33 pontos), az országos és a helyi panaszokat is magába foglaló követutasítást is kiadtak. Megállapítható, hogy egy országosan elterjedt gyakorlatot alkalmaztak Baranyá-

¹ SALAMON 1889.; MARCZALI 1898.; ECKHART 1946.; EMBER 1989.

² SZIJÁRTÓ 2005. 401–403.

³ A diétai eseménymenet tárgyalásánál (ahol erre külön nem hivatkozom) a Klimó György ex-librisével ellátott pécsi Klimó Könyvtár-beli naplóra támaszkodtam: Acta diaetalia anni 1751. – PEK TGYO Kt. CC.III.19 = Ms 9.

ban is: a korábbi követutasítások orvoslást nem nyert sérelmeit vagy végre nem hajtott követeléseit aktualizálták (pl. Bihar, Fejér, Somogy, Veszprém).⁴ Baranya vármegye instrukciója kötelezte a követeket, hogy időről-időre informálják a vármegye közönségét a tárgyalás alá vett minden, a nemesi előjogokat érintő ügyről, ha pedig az nemesi kiváltságokat sért, akkor arra vonatkozóan külön kérik ki a megye véleményét.⁵ A fennmaradt követjelentések datálása arra mutat – noha erre írásbeli utasítást nem kaptak –, hogy kéthetente rendszeres jelentést küldtek a vármegyének. A baranyai példa annál inkább figyelemre méltó, mert a legtöbb vármegyében a diéta végeztével a követek szóbeli jelentéstételt tettek csak, jelentésüket ritkán foglalták írásba. (Valószínűleg ezt ekkor még nem tartották fontosnak). 1751-ben a birtokos köznemesség politikai öntudatra ébredésének a diétai tárgyalások folyamatos figyelemmel kísérésének formájában való jelentkezése csak elvétve, néhány megyében jelentkezett ekkor (pl. Borsod, Bihar).⁶ Egyébként csak a század végén és a reformkorban válik rendszeressé a megyei követek rendszeres írásbeli beszámoltatása.

Március 16-án választották meg a vármegye két országgyűlési követét: Hersching János Arnold alispánt és megyefai Horváth Dániel táblabíró. Hersching János az uradalmi igazgatásból érkezett a vármegyei apparátusba, majd 1722-től esküdtként, 1734-től adószedőként működött, végül 1750-től haláláig, 1760-ig a vármegye alispánjának tisztét töltötte be. Az 1754/55. évi nemesi összeírás Pécsen lakó armalistaként tüntette föl.⁷ Fiaira tovább örökölte a család helyi társadalmi presztízsét: három fia a megyei adminisztrációban, másik két fia kanonoki, illetve apáti pozíciókban helyezkedett el. Hersching János a vármegyei követek csoportjában atipikus, a Baranya megyei nemesi társadalmon belül azonban inkább jellemző alak: az 1625. évi 62. törvény szerint a vármegyének köztudomású birtokos nemest kellett a diétára küldenie, aminek az alispán nem felelt meg, mégis megjelent az országgyűlésen.⁸ Másfelől tudható, hogy Baranya megye török hódoltság után betelepülő nemességének jelentős része kapcsolódott az itt berendezkedő nagybirtokokhoz, uradalmakhoz, amint az alispán alakja is mutatja ezt.⁹

A másik követ, megyefai Horváth Dániel táblabíró személye viszont mind anyagi, mind politikai téren is beleillett a vármegyei követek diétai csoportjának

⁴ SZIJÁRTÓ 1997. 164.; SZIJÁRTÓ 2005. 388–391.

⁵ MNL BaML IV. 1-a. Baranya vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Közgyűlési jegyzőkönyve 1750–1753. 147.

⁶ Bihar megye viszonylag élénk figyelmet mutatott a diétai történések iránt: MNL HBML IV. A 1-b. Bihar vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Közgyűlési iratok. 46. doboz. Bihar vármegye közgyűlési iratai. 1751. május 12.: anni 1751. Fasc. V., No.1.; 1751. június 9.: anni 1751. Fasc. VI., No.1.; 1751. augusztus 25.: uo., Fasc. VIII., No. 15. és MNL HBML IV. A. 1. 13. Bihar vármegye nemesi közgyűlésének jegyzőkönyve kötet. 887–889.

⁷ Életrajzi adatai: ÓDOR 1995. 256.; ÓDOR 1992. 86.; ÓDOR 1991. 111–114.

⁸ DEGRÉ 2004. 231–251.; ECKHART 1946. 257.

⁹ Az utasítás 18. pontja utal arra a megyében gyakori társadalmi jelenségre, hogy az uradalmak alkalmazottai többnyire a magyar jogot nem ismerő külföldiek voltak, ezért javasolta, hogy uradalmi tisztekké vagy servitorokká csak a hazai jogot ismerő magyarokat nevezzenek ki: MNL BaML IV. 1.a. Baranya vármegye közgyűlési jegyzőkönyve 1750–1753. 142–143. 1751. március 15.

átlagába. Horváth a vármegye korábbi, politikailag tapasztalt, jómódú középbirtokosok vékony rétegéhez tartozó alispánja volt: korábban részt vett az 1737. évi concursuson és az 1741. évi országgyűlésen is.¹⁰ Győr megyei kismemesi család sarjaként Pávics Ignác egykori pécsi kamarai provizor és baranyai helyettes alispán lányát vette el, és hozott létre a megyében egy öt faluból és számos pusztából álló uradalmat.¹¹ 1738-ban kapta 40.000 ft értékben királyi adományként Bükkösd, Gorica, Gyűrűfű, Megyefa falvakat és az ezekhez tartozó pusztákat. 1748-ban ezen felül még Ibfát is Horváth Dániel neve alatt említik.¹² Két fiúsított lányát, Klárát és Katalint Baranyába újonnan beköltöző, feltörekvő *bene possessionatus* családok (Jeszzenszky, Petrovszky) sarjai vezették oltárhoz.¹³

A helyi érdekű problémák között első helyen a sérelmi listában az anyagi természetűek álltak, amelyek a különböző természeti csapások kapcsán jelentkeztek. A többi vármegye utasításaiban is megszokott panaszlista az utóbbi évek dögvészéről, sáskajárásáról, a nagy árvizekről, máskor aszályokról, illetve a rá következő idők bő terméséről, és az ennek következtében beálló nyomott terményárakról mind arra szolgáltak, hogy a rendek adófizetésre való képtelenségüket bizonyítsák, és így alacsonyabb adóösszeget harcoljanak ki a vármegye számára. Meg is említik a sérelmi listájukban a Dráva és a Duna áradásait, amelyeket állítólag 1736-ban és legutóbb 1750-ban dögvész is követett. A vármegye rendjei ugyanekkor túlzásba is estek, amikor a nyomorult adófizető nép állapotát ecsetelték. E szerint a vármegye lakosai külsejüket tekintve inkább hasonlítanak koldusokhoz, mint parasztokhoz: vászonruha helyett öltözkük és lábbelijük fakéregből készül, illetve kukoricából készült kenyeret fogyasztanak.¹⁴ Ebben az esetben azzal a korban gyakori nemesi érvelésmóddal találkozhatunk, mely szerint a jobbágyokat, a *nyomorult teherviselő népet* ők, a nemesség képviselői védik meg az államhatalomtól, hazájukat az idege-
nektől.¹⁵

A követek adócsökkentés programjával indultak a diétára: a 104 porta nagyságú adó 23-mal való csökkentését, vagyis a fizetendő adó közel egynegyedes, jelentős enyhítését kérték. Nehezményezték, hogy ráadásul ezt a növekményt a Helytartótanács egy korábbi, törvénytelennek bélyegzett adóemelése okozta.¹⁶ A csökkentéshez fűzött reményükben azonban csalódnuk kellett, mert végül az eddigie-

¹⁰ ANGYAL 1910. 80–87., különösen 82.; ANDRETZKY 1909. 36.

¹¹ Életrajzi adatai: ÓDOR 2010.

¹² VARGHA 1982. 259.

¹³ Horváth Klárát Jeszenszky János, szigetvári kapitány, Katalint Petrovszky Ferenc vette nőül. ÓDOR 1992. 67–68.; ÓDOR 1986. 149.

¹⁴ MNL BaML IV.1.a. Baranya megye levéltára. Közgyűlési iratok. Baranya vármegye közgyűlési jegyzőkönyve (1750–1753) 1751. február 15. 126–134. Baranya vármegye sérelmi listája.

¹⁵ SZIJÁRTÓ 2005. 176–177.

¹⁶ A szakirodalom szerint a helytartótanácsi adóemelésre 1727-ben került sor: SZIJÁRTÓ, 2005. 225–226. Itt valószínűleg a hadiadó Helytartótanács által történő újrafelosztásáról (*rectificatio*) van szó, ami a diéta jogkörébe tartozott és több vármegye sérelmezte e gyakorlatot: MNL GYMSM SL IV.1.a. Sopron vármegye közgyűlési jegyzőkönyve. Nemeskér, 1751. március 15. 8. pont.

ken felül még 6 portával többet róttak ki az adófelosztáskor a megyére.¹⁷ A baranyai követek beletartoztak a diéta „néma többségébe”, mivel a naplók tanulsága szerint egyszer sem szólaltak föl az adócsökkentés miatt, noha a legnagyobb viták ennek érdekében zajlottak.¹⁸ A vármegye egyetlen ismert pótutasításában (június 26.) jellemző módon éppen az adóügyben kérte arra követeit, hogy a dunai vármegyékkel együttműködve a megyére eső adóösszeg növelését akadályozzák meg.¹⁹ További részletek ilyen irányú tevékenységükről nem ismertek, ám a követek – miután az adófelosztó bizottság munkájának eredménye kiderült – rögtön az újonnan kinevezett püspök-főispánhoz, Klimo Györgyhöz fordultak segítségért, hogy érje el a megyére eső adóösszeg csökkentését. (A változatlan portaszámra tekintetve sikertelenül.) Megállapítható, hogy Baranyát – összevetve a többi dunántúli megye adataival – az adóemelés igen erősen sújtotta.²⁰ Korabeli példák alapján azonban egy általánosabb jelenségre kell felhívnom a figyelmet. Úgy tűnik, hogy egyes vármegyék, talán éppen a „csendes többség”-hez tartozó törvényhatóságok, mint pl. Baranya, Esztergom vagy Szatmár esetében előfordult, hogy a vármegye főispánja, mint a legfőbb pártfogó révén próbáltak enyhítést elérni a megyék az adókövetésnél, és nem a diétai tárgyalóasztal melletti (gyakran meddő) vitát tartották fő fegyverüknek.²¹

Hangsúlyos volt ezen felül az utasításban a rendi jogok védelme, amelyben kérték a nemesi földbirtok adómentességét kimondó 1741. évi 8. nevezetes törvénycikk betartatását. Ezen passzus 1751-ben már szinte minden megye instrukciójában felbukkant, és később a nemesi előjogok egyik fő hivatkozási pontjává vált.²² A nemesi jogok sérelmét jelentette a diétán az újonnan szabad királyi városi privilégiumot nyert városok Mária Terézia által szorgalmazott országgyűlési becikkelye-

¹⁷ Végül 110 ¼ portát kellett a megyének elviselnie: MNL BaML IV.1.a. Baranya megye levéltára. Közigyelési iratok. Baranya vármegye közgyűlési jegyzőkönyve (1750–1753) 1751. február 15. 126–134., Baranya vármegye sérelmi listája és 218. az adófelosztás vármegyére eső költségeinek kimutatása: 1751. október 29. Továbbá MNL BaML IV.1.e. Baranya megye levéltára. Közigyelési iratok. Országgyűlési iratok. 1. doboz. 2. tétel. Követutasítások, követjelentések (1741–1764/65) 1751. augusztus 13-ai jelentés.

¹⁸ A diéta alsótblájának 1751. június 11. és július 5. közötti ülésein – ahol a felszólalásokat kivételesen név szerint rögzítették – a résztvevők négyötöde néma maradt. A napló többi lapján sem találni egyéb felszólalásra vagy más, kiemelkedő szereplésre vonatkozó adatot: SZIJÁRTÓ 2009. 87–101., különösen 93.

¹⁹ MNL BaML IV.1.a. Baranya megye levéltára. Közigyelési iratok. Baranya vármegye közgyűlési jegyzőkönyve (1750–1753) 192. l. 1751. június 26.

²⁰ MNL BaML IV.1.e. Baranya megye levéltára. Közigyelési iratok. Országgyűlési iratok. 1. doboz. 2. tétel. Követutasítások, követjelentések (1741–1764/65) 1751. augusztus 13-ai jelentés. A követek beszámolójukban említik az adófelosztó bizottság által a legnagyobb adóemeléssel sújtott (főként dunántúli) megyéket. Az emelés mértéke portákban kifejezve megyénként a következő volt: Bács (10), Tolna (8), Somogy (3), Zala (1), Veszprém (3), Fejér, Esztergom (6–6), Győr (1), Komárom (3), Pest (15), Jászkun Kerület (8).

²¹ A napló azonban nem mindig irányadó abban a tekintetben, hogy kik szólaltak föl. MNL KEML IV.1.b. 1. Esztergom vármegye levéltára. Esztergom vármegye közgyűlési iratai. 36–37. ff. Esztergom, 1751. augusztus 6. Esztergom vármegye rendjei köszöntőlevelének fogalmazványa Csáky Miklós érsekhez és MNL OL P 398. Károlyi család nemzeti levéltára. Missilisek. 154. doboz. 69365. Szatmárnémeti, 1751. november 15. Szatmár vármegye Károlyi Ferenc gróf főispánhoz az adóösszegekből származó hátralékok és más ügyekben.

²² POÖR 2013. 232.

zése.²³ A baranyai követei – több más megyéhez hasonlóan arra kaptak utasítást, hogy ellenezzék ezen városok törvénybe iktatását a diétán (27. pont).²⁴ A sérelmi listából kiderül, hogy a városok diétai ügyében Baranya megye közvetlenül érdekelt is volt. Hiszen Pécs mezőváros tanácsa jogot formált magának a nemesek peres ügyei feletti joghatóságra a vármegyével szemben, illetve megtiltotta a nemeseknek külső, azaz nem városi területről származó bor behozatalát.²⁵ Ráadásul Pécs városa az egész korszakban (1703-tól) aspirált a szabad királyi városi címre földesurával, a pécsi püspökséggel és a püspöki szék üresedésekor annak érdekeit képviselő káptalannal szemben. Rangemelését ekkor még nem kapta meg.²⁶ A pécsi székeskáptalan részérdekeit jelentette meg a Baranya vármegye követei részére kiadott instrukció azon passzusa (23. pont) is, amelyben a káptalan már tizenöt éve a Magyar Kamara által elvett birtokainak visszaadását követelték a megyei rendek. A követei augusztus 15-ei jelentésükben aztán be is számoltak arról, hogy a rendek tiltakoztak a királyi előterjesztés egyik, a kincstár örökösödését megkönnyítő pontja ellen.²⁷

A Berényi Zsigmond pécsi püspök 1748-as halála után megüresedett főispáni méltóság beöltésének szükségességére utal az instrukció 26. pontja, amely azt követeli, hogy a püspöki és főispáni hivatalok éveken keresztül ne legyenek üresedésben.²⁸ A vármegye kívánságát a királynő 1751. július 30-án teljesítette is, amikor Klimó György címzetes novii püspököt, esztergomi kanonokot, kancelláriai tanácsost nevezte ki a püspöki és főispáni pozícióra.²⁹ A később közkedveltté vált művelődés- és kultúrapártoló egyházfőt azonban ekkor még a vármegye fenntartásokkal fogadhatta. A Magyar Udvari Kancellária Levéltárának egyik iratából ugyanis kiderül, hogy a tisztségre pályázók között ott volt a helyi és országos politikában egyaránt elismert Fonyó Sándor pécsi kanonok és scutari címzetes püspök, akit a pécsi székeskáptalan és vármegye közönsége is ajánlott a királynőnek e méltóság betöltésére.³⁰ Berényi Zsigmond pécsi püspök halálát (1748) követően Fonyó lett az ekkor üresedésben lévő pécsi egyházmegye helynöke egészen Klimó György kinevezéséig.³¹ Végül azonban a Bécsben dolgozó, kancelláriai tanácsosi tisztsége miatt a királynővel és udvarral jó kapcsolatokat ápoló Klimó nyerte el a tisztséget. Fonyó Sándor 1751-ben címzetes püspöki és káptalani követi minőség-

²³ HORVÁTH 1873. 306–307.

²⁴ MNL BaML IV.1.a. Baranya megye levéltára. Közgyűlési iratok. Baranya vármegye közgyűlési jegyzőkönyve (1750–1753) 1751. február 15. 145.

²⁵ MNL BaML IV.1.a. Baranya megye levéltára. Közgyűlési iratok. Baranya vármegye közgyűlési jegyzőkönyve (1750–1753) 1751. február 15. 126–134. Baranya vármegye sérelmi listája, 6–7. pont.

²⁶ BABICS 1937. 23., 30–33. A városok országgyűlési szerepéről általában: NÉMETH 2013. 149.

²⁷ MNL BaML IV.1.e. Baranya megye levéltára. Közgyűlési iratok. Országgyűlési iratok. 1. doboz. 2. tétel. Követutasítások, követjelentések (1741–1764/65) 145. l. 1751. március 15-i jelentés. (26. pont)

²⁸ MNL BaML IV. 1.e. Baranya megye levéltára. Közgyűlési iratok. Országgyűlési iratok. 1. doboz. 2. tétel. Követutasítások, követjelentések (1741–1764/65)

²⁹ Személyére újabban: POHÁNKA 2007. 129.; POHÁNKA 2011a. 9–14.

³⁰ MNL OL A 1. Magyar Udvari Kancellária Levéltára. *Originales referades*. 1751. No. 90. (mikrofilmen: X. 4384., 9975. tekercs.)

³¹ FEDELES 2005. 226–227.

ben is részt vett az országgyűlésen, ahol őt előbb a nádorválasztás során a királyi biztosokat fogadó küldöttségbe, majd az újonnan megválasztott nádort az országgyűlésre invitáló deputációba is beválasztották. (A baranyai követek ez utóbbi eseményt is megörökítették jelentésükben, ebben a deputáció vezetőjének, „*primarius deputatus*”-nak nevezték Fonyót, mivel kanonokként ő volt az országgyűlési küldöttség szószólója.)³²

Az utasításban – a fentiekén túl – megjelenik a kereskedelemügy problémája is. A török alattvalókkal való üzletelést követutasításában (14. pont) károsnak nevezte Baranya vármegye. Szerinte a kereskedők – különösen az albánok – sok pénzt „*juttatnak a pogányok kezére*” – irták, és visznek ki a monarchia területéről. A vármegye ezért kérte e kereskedelmi forma megszüntetését.³³ Az 1699. évi karlócai béke óta a különböző egyezmények speciális vámkedvezményt nyújtottak a Porta alattvalóinak, amelyet a Habsburg uralkodók politikai-diplomáciai okokból nem mertek felfüggeszteni. A török alattvalók a magyarországi állathajtást kezükhöz ragadva alacsonyabb árakkal versenyhelyzetbe kényszerítették a helyi kereskedőket – erre is reagáltak Baranya megye rendjei.³⁴ A megyegyűlés kérte továbbá, hogy újabb intézkedésekkel segítsék elő a magyar agrártermékek (borok, gabona, dohány) Stájerországba és a többi örökös tartományokba való kivitelét. A jelentésük alapján elmondható, hogy a követek több alkalommal is tájékoztatták küldőjüket a kereskedelemügyi sérelmek tárgyalásának helyzetéről.³⁵

A vármegye rendjei foglalkoztak az oktatás, művelődés helyzetének javításával is. A közgyűlés a szakirodalom által oly sokat idézett 28. követutasítási pontban írta elő követeinek, hogy „*igényeljük, hogy az országban több egyetem és akadémia alapítassék, amelyekben nem csak irodalmi tudományokat, de más országok mintájára a hét szabad művészetet és más tudományokat is előadjanak és ilyképpen az ifjúság a haza és a köz szolgálatára kiképzést kapjon*”.³⁶ Több szerzőnél olvasható, hogy a rendek ezzel a régi pécsi egyetem újjáalapítására tettek volna kísérletet, Klimó György későbbi egyetemalapítási tervezetének előzményeként.³⁷ A szöveg azonban nem erősíti meg azt a vélekedést, hogy konkrétan Pécsről lenne szó – noha természetesen ez sem zárható ki –, hanem inkább egy általánosabb társadalmi szándékot fejez ki: a köznemesség iskolázás és művelődés iránti igényét.³⁸ Jó néhány korabeli rendi

³² MNL BaML IV.1.e. Baranya megye levéltára. Közgyűlési iratok. Országgyűlési iratok. 1. doboz. 2. tétel. Követutasítások, követjelentések (1741–1764/65) 1751. május 12-ei jelentés.

³³ MNL BaML IV.1. e. 1. doboz. 2. tétel. Baranya vármegye nemesi közgyűlésének iratai Országgyűlési iratok. Követutasítások, követjelentések. Baranya vármegye 1751. évi követutasítása. Pécs, 1751. március 15. 14. pont (139–140. l.)

³⁴ ECKHART 1918. 357–358., 369–370.; BÜR 1978. 286.

³⁵ MNL BaML IV.1.e. Baranya megye levéltára. Közgyűlési iratok. Országgyűlési iratok. 1. doboz. 2. tétel. Követutasítások, követjelentések (1741–1764/65) 1751. június 5., augusztus 28.

³⁶ MNL BaML IV.1.e. Baranya megye levéltára. Közgyűlési iratok. Országgyűlési iratok. 1. doboz. 2. tétel. Követutasítások, követjelentések (1741–1764/65). A vármegye követutasításának fogalmazványa (28. pont).

³⁷ RAJCSI 2007. 37–47.; POHÁNKA 2011b. 33–45.

³⁸ BOROS 1968. 7–20.; CSIZMADIA 1968. 27–28. A köznemesség növekvő száma a középiskolákban és művelődési igényeinek növekedésére: BENDA 2004. 382–383. és BENDA 2004a 427–431.

tervezet és sérelmi pont tanúskodik minderről. 1751-ben például Sopron vármegye és Szeged szabad királyi város utasításában is találni hasonló felsőfokú intézmény-alapítási szándékra utaló pontot.³⁹ A dél-dunántúli vármegyei elit érdekeltségét mutatja a régió iskolahálózatának fejlesztésében az is, hogy 1756-ban Zala megye 1751. évi diétán is részt vevő követei, szalapataikai Nagy Mihály alispán és Hertelendy Gábor jegyző – megnyerve Padányi Bíró Márton veszprémi püspök támogatását is – javaslatot tett egy a megyeszékhelyen, Zalaegerszezen felállítandó gimnázium létrehozására. Ekkor még sikertelenül.⁴⁰ Az 1751. évi országgyűlés előkészítésekor a Helytartótanács egyik bizottsági ülésén előkerült elképzelés szerint az ország sóból származó jövedelmeit egy Vácon felállítandó akadémia építési és berendezési költségeire kellene fordítani.⁴¹ A diéta alkalmával a dunáninnyi kerület sérelmi listájában kérte a Jakob Löwenburg gróf által a magyar nemesifjak taníttatására (is) rendelt, a piarista rend kezelésében lévő bécsi úgynevezett Löwenburg-konviktus alapítványának törvénybe iktatását, az alapítványi számadások évenkénti megvizsgáztatását.⁴² A kerület továbbá követelte, hogy a külföldi akadémiák mintájára a közszolgálatban álló professzorok és oktatók mind világi személyek legyenek. Végül a dunáninnyi vármegyéék (az egyetem mellett működő) nagyszombati konviktus épületének bővítését is kívánták.⁴³

A rendi típusú iskolaalapítások egy másik mintája – noha speciális profillal – az 1740-ben Foglár György által alapított egri jogi iskola (jogi tanfolyam) lehetett, amelyet az egyházmegye és a káptalan, illetve a vármegye igazgatása alá helyezett az alapítványtevő.⁴⁴ Foglár iskolaalapítását törvénybe is iktattatta (1741. évi 44. törvénycikk), amely aktusra később, 1751-ben is úgy hivatkozott a rendekhez írt kérvényében, hogy az országgyűlés a törvénybe foglalással kvázi országos-állami

³⁹ MNL GYMSM SL IV.1.a. Sopron vármegye közgyűlési jegyzőkönyve. Nemeskér, 1751. március 15. 24–26. l. 19. pont. és MNL CSML IV.A. 1003.a. 5. kötet. Szeged szabad királyi város tanácsülési jegyzőkönyve (1748–1752) 501–506. l. 1751. április 5. A követutastítás (22. pont): a piarista gimnázium retorikai osztályon felüli szinten való oktatását sürgeti.

⁴⁰ NÉMETH 1990. 70. Zala megye első középfokú tanintézménye végül nem a megyeszékhelyen, hanem Kanizsán nyílt meg kilenc évvel később, 1765-ben.

⁴¹ MNL OL P 398. Károlyi család nemzetségi levéltára. Missilisek. 164. doboz. 73. 725. sz. Pozsony, 1750. december 19. Szuhányi Márton helytartótanácsos levele Károlyi Ferenc grófhhoz. A levélben feltehetően valamelyik váci püspöki építkezés félig kész állapotban való épületének iskolai célú elkérésére céloz a levélíró.

⁴² Az 1751. évi XXI. törvénycikkben valósult meg ez a rendi követelés. A főúr 1731. évi végrendeletének adományából megalakult Löwenburg-konviktus működési engedélyt az uralkodótól 1748-ban kapott, de csak 1751-ben nyitotta meg a kapuit (talán a magyar rendek nyomásának köszönhetően is), ám magyar ösztöndíjas diákokat csak 1755-től fogadott az intézmény. Az iskola történetére: KHAVANOVA 2004. 265–270.

⁴³ A dunáninnyi kerület sérelmi listája számos országgyűlési iratgyűjteményben megtalálható, én most a Nógrád megyei követekét használtam föl: MNL NML IV.1.f. Nógrád vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Országgyűlési iratok. 1751. évi iratok. *Postulata et Gravamina circuli Cis Danubiani ex Instructionibus Comitatum conflata*. 13. pont. 22.

⁴⁴ Az egri jogi iskolára: ÚDVARDY 1898. 2–3., újabban: JUSZTINGER 2009. 49–52.

védnökség alá vette az intézetet, és ezért – most, amikor az szorult anyagi helyzetbe került – köteles azt anyagilag is támogatni.⁴⁵

Összegzésképpen megállapítható, hogy Baranya vármegye követei a diétán – az eddig áttekintett források alapján – nyilvános szereplésükkel nem tűntek ki a követelek „néma többségéből”. Viszont a vármegyére eső adóösszeg csökkentését a Duna menti követekekkel való csendes együttműködéssel és a háttérben való főispáni közbejárással remélték elérni. A Baranya vármegyei nemesség érdeklődhetett az országos közélet ügyei iránt, amit a kiadott pótutasítás és a kéthetenkénti rendszeres *követjelentések* is mutatnak. A helyi jellegű sérelmek egyre integránsabban kapcsolódnak az országos problémákhoz az utasításaikban: gondoljunk itt a rendi kiváltságvédelem gondolatára, a helytartótanácsi adóemelés nehezményezésére, vagy a szabad királyi városok ügyére, esetleg az 1741. évi 8. törvénycikk betartatásának sürgetésére. Emellett a külkereskedelemmel kapcsolatos panaszok vagy a felsőoktatás fejlesztését előírányzó javaslatok voltak az országos politikát érintő pontok. 1751-ben a helyi politikában – talán a középbirtokos nemesi réteg csekély száma és ereje miatt is – a székeskáptalan és érdekei látszódnak hangsúlyosnak az utasításban és a jelentésekben. Az új püspök-főispán, Klimó György beiktatása fog aztán csak új korszakot hozni mind a vármegye, mind a szűkebb dél-dunántúli régió politikatörténetében, erőteljesebb, központi királyi-állami akaratot és saját érdekeit (is) érvényesítő hatalomgyakorlása által.⁴⁶

FORRÁSOK

MNL BaML	Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára
MNL CSML	Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára
MNL GYMSM SL	Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára
MNL HBML	Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára
MNL KEML	Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom Megyei Levéltára
MNL NML	Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
PEK TGYOKt.	PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont, Történeti Gyűjtemények Osztálya, Kézirattár

⁴⁵ MNL OL E 584. 23. csomó. A galánthai Fekete család levéltára. Személynöki iratok. Az 1751. évi országgyűléssel kapcsolatos iratok. 42–43. ff. Foglár György egri jogakadémiai igazgató levele az országgyűléshez.

⁴⁶ GÖZSY 2011. 142–153.

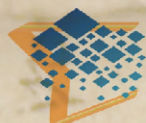
IRODALOM

- ANDREZKY 1909 ANDREZKY József: Baranyavármegye nemesei. Pécs, 1909.
- ANGYAL 1910 ANGYAL Pál: Baranya vármegye 1732-től 1743 október 29-ig. *Pécs-Baranyamegyei Múzeum Egyesület Értesítője*, 3. (1910.):3. 80–87.
- BABICS 1937 BABICS András: Pécs város szabad királyi rangra emelésének története 1703–1780. Pécs, 1937. (Pécs múltjából 2.)
- BENDA 2004 BENDA Kálmán: A magyar köznemesség művelődési törekvései a 18. században. In: *A nemzeti hivatástudat nyomában. Történelmi, történelemelméleti, művelődéstörténeti, iskolapolitikai és csángómagyar tanulmányok, írások, interjúk*. Szerk. LUKÁTS János. Budapest, 2004. (Protestáns Művelődés Magyarország). 378–383.
- BENDA 2004a BENDA Kálmán: A 16–18. századi iskolatörténet helye a kultúr-történetben. In: *A nemzeti hivatástudat nyomában. Történelmi, történelemelméleti, művelődéstörténeti, iskolapolitikai és csángómagyar tanulmányok, írások, interjúk*. Szerk. LUKÁTS János. Budapest, 2004. (Protestáns Művelődés Magyarország). 427–431.
- BOROS 1968 BOROS István: Kísérletek az 1367-ben alapított pécsi egyetem visszaállítására. In: *A 600 éves jogi felsőoktatás történetéből 1367–1967. A pécsi egyetemtörténeti konferencia anyagából*. (1967. október 12.) Szerk. CSIZMADIA Andor. Pécs, 1968. (Studia juridica auctoritate Universitatis Pécs publicata 60.) 7–20.
- BÚR 1978 BÚR Márta: A balkáni kereskedők és a magyar borkivitel a XVIII. században. *Történelmi Szemle*, 21. (1978) 281–313.
- CSIZMADIA 1968 CSIZMADIA Andor: Jogi oktatás a pécsi akadémián a feudális kor végén. In: *A 600 éves jogi felsőoktatás történetéből 1367–1967. A pécsi egyetemtörténeti konferencia anyagából*. (1967. október 12.) Szerk. CSIZMADIA Andor. Pécs, 1968. (Studia juridica auctoritate Universitatis Pécs publicata 60.) 27–39.
- DEGRÉ 2004 DEGRÉ Alajos: Zala megye reformkori követutasításai. In: DEGRÉ Alajos: *Válogatott jogtörténeti tanulmányok*. Válogatta, szerkesztette, a jegyzeteket és az utószót írta. MEZEY Barna. Budapest, 2004. 231–251.
- ECKHART 1918 ECKHART Ferenc: Kereskedelmünk közvetítői a XVIII. században. *Századok* 52. (1918) 356–391.
- ECKHART 1946 ECKHART Ferenc: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*. Budapest, 1946.
- EMBER 1989 EMBER Győző: Az országgyűlések. In: *Magyarország története 1686–1790*. Szerk. EMBER Győző – HECKENAST Gusztáv. 1. kötet. Budapest, 1989. 391–434.
- FEDELES 2005 FEDELES Tamás: A pécsi székeskáptalan és kanonokjai a 18. század első felében. In: *A pécsi egyházmegye a 17–18. században*. Szerk. FEDELES Tamás – VARGA Szabolcs. Pécs, 2005. (Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis I.) 204–245.
- HORVÁTH 1873 HORVÁTH Mihály. Magyarország történelme. Hetedik kötet. Budapest, 1873.

- JUSZTINGER 2009 JUSZTINGER János: Az Egri Érseki Jogliceum története (1740–1949). In: *A Pécsi Püspöki Joglyceum emlékezete 1833–1923. A 2009. október 16-án, Pécsen tartott tudományos konferencia tanulmányai*. Szerk. KAJTÁR István – POHÁNKA Éva. Pécs, 2009. 49–64.
- KHAVANOVA 2004 KHAVANOVA Olga: Longing for Modern Education or Desire of Social Prestige? Hungarian Nobles in 1750–1780s. In: *Hatalom és kultúra II*. Szerk. JANKOVICS József – NYERGES Judit. Budapest, 2004. 265–270.
- MARCZALI 1898 MARCZALI Henrik: Magyarország története a szatmári békétől a bécsi congressusig 1711–1815. Budapest, 1898.
- NÉMETH 1990 NÉMETH József: Művelődés és irodalom Zala megyében a XVIII–XIX. század fordulóján. In: *Művelődéstörténeti tanulmányok 1990*. Szerk. TURBULY Éva. Zalaegerszeg, 1990. (Zalai Gyűjtemény 31.) 61–95.
- NÉMETH 2013 H. NÉMETH István: A szabad királyi városok a 16–17. századi országgyűléseken. In: *Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon. A kezdetektől 1918-ig*. Szerk. DOBSZAY Tamás – FORGÓ András et alii. Budapest, 2013.
- POHÁNKA 2007 POHÁNKA Éva: Adalékok Klimó György pécsi püspök munkásságához. In: *Tanulmányok Pécs történetéből 20. A 2006. és 2007. évi előadások Pécs történetéből c. konferenciák válogatott előadásai*. Szerk. KAPOSZI Zoltán – VONYÓ József. Pécs, 2007. 127–139.
- POHÁNKA 2011a POHÁNKA Éva: Klimó György élete. In: *Klimó György püspök és kora. Egyház, művelődés, kultúra a 18. században. A 2010. október 14-én Pécsen Klimó György püspök születésének 300. évfordulójára megrendezett tudományos konferencia tanulmányai*. Szerk. POHÁNKA Éva – SZILÁGYI Mariann. Pécs, 2011. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 9.) 9–14.
- POHÁNKA 2011b POHÁNKA Éva: Az újkori pécsi felsőoktatás története. In: *A pécsi felsőoktatás évszázadai*. Szerk. FEDELES Tamás – LENGVÁRI István – POHÁNKA Éva – POLYÁK Petra. Pécs, 2011. 33–45.
- ÓDOR 1986 ÓDOR Imre: Baranya nemesi társadalma a francia háborúk korában. *Baranyai helytörténetírás. 1985–1986*. Pécs, 1986. 133–168.
- ÓDOR 1992 ÓDOR Imre: Nemesi társadalom a török hódoltság utáni Baranyában. In: *Baranyai történetírás 1990/91. Baranya Megyei Levéltár Évkönyve, 1992*. 61–92.
- ÓDOR 1995 ÓDOR Imre: A „megyei elit” a 18. századi Baranyában. In: *Vera (nem csak) a városban. Tanulmányok a 65 éves Bácskai Vera tiszteletére*. Szerk. Á. VARGA László. Debrecen, 1995. (Rendi társadalom-polgári társadalom Supplementum) 253–263.
- ÓDOR 2010 ÓDOR Imre: Horváth Dániel. In: *Pécs lexikon*. Első kötet. A–M. Főszerk. ROMVÁRY Ferenc. Pécs, 2010. 315–316.
- POÓR 2013 POÓR János: Országgyűlési viták a századfordulón. Változatok az állagörzésre. In: *Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon. A kezdetektől 1918-ig*. Szerk. DOBSZAY Tamás – FORGÓ András et alii. Budapest, 2013. 230–243.

- RAJCZI 2007 RAJCZI Péter Pál: A Pécsi Jogakadémia története. In: *Tanulmányok Pécs történetéből* 20. A 2006. és 2007. évi előadások Pécs történetéből c. konferenciák válogatott előadásai. Szerk. KAPOSZI Zoltán – VONYÓ JÓZSEF. Pécs, 2007. 37–47.
- SALAMON 1889 SALAMON Ferenc: *Kisebb történelmi dolgozatai*. Budapest, 1889.
- SZIJÁRTÓ 1997 SZIJÁRTÓ M. István: Megye, rendek és diéta a 18. században. In: *Mágnások, birtokosok, címereslevelek. Rendi társadalom-polgári társadalom 9. Konferencia: Pécsvárad, 1995. szept. 12–13.* Szerk. PÁLMÁNY Béla. Debrecen, 1997. 157–166.
- SZIJÁRTÓ 2005 SZIJÁRTÓ M. István: A diéta. A magyar rendek és az országgyűlés 1708–1792. Budapest, 2005.
- SZIJÁRTÓ 2009 SZIJÁRTÓ M. István: A vallási kérdés az országgyűléseken a 18. század első évtizedeiben. In: *Katolikus megújulás a barokk Magyarországon.* Szerk. GÖZSY Zoltán – VARGA Szabolcs – VÉRTESI László. Pécs, 2009. 87–101.
- UDVARDY 1898 UDVARDY László: Az egeri érseki jogliceum története (1740–1896). Eger, 1898.
- VARGHA 1982 VARGHA Dezső: Adatok a bükkösi Jeszenszky uradalom reformkori gazdálkodásához. In: *Baranyai helytörténetírás. 1981.* Szerk. SZITA László. Pécs, 1982. 257–292.

A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 13.

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont

